

Миле БАКИЋ*

СРЕДЊОВЈЕКОВНИ АРХИВСКИ ПРОПИСИ У ЦРНОЈ ГОРИ

Уводне напомене

У Црној Гори су архиви стари колико и држава. А то значи да више од миленијума траје државна, културна и архивска традиција, која започиње са Дукљанском државом и владавином династије Војислављевића и наставља се до савременог доба. Први архиви у Црној Гори су били: дворски, црквени, нотарски, комунални, властелински и др. То су, заправо црногорски стари, најстарији архиви, који су историјски опстајали и нестајали, развијали се тако да представљају темеље савремених, модерних архива.

За ово раздобље настанка и развоја архива и архивске службе и заштите архивске грађе у Црној Гори карактеристично је да су му „печат и основне садржаје“ давали: држава, династије и владари који су постојали и владали на просторима данашње Црне Горе: Војислављевићи, Немањићи, Балшићи, Црнојевићи и Петровићи. Све су ове династије у Дукљи, Зети, односно Црној Гори имале државне дворске канцеларије у којима су учени људи састављали и исписивали државна документа, односно дворске архиве у којима су чували документа за важне државне и друге потребе. Дворски архиви у то вријеме су, у ствари, били државни архиви, који су претече савремених државних архива. Они су строго чувани и владари су им придавали велику пажњу о њиховом смјештају и заштити, нарочито у ратним условима, за вријеме елементарних непогода, похара непријатеља, страдања од пожара и сл.

У приморском дијелу Црне Горе, односно Зетском приморју, у комунама: Котору, Будви, Бару и Улцињу, које су често биле под управом Венеције, Француске, Аустрије, и др., али са високо сачуваном ауто-

* Аутор је уредник издања у Службеном листу Црне Горе.

номијом, настали су нотаријати – државне комуналне службе које су састављале, писале и чувале документе и из њиховог рада су настали нотарски архиви. Нотари су били веома угледни и учени људи, у почетку странци, касније из домицилног живља, који су, према сачуваним подацима, обављали и важне судске послове, а повремено и веома важне послове државне и политичке природе. Након пада овог дијела Црне Горе под управу Венеције формирају се комуналне канцеларије са канцеларом, од којих настају комунални, односно градски архиви. Ови архиви су проистекли из развијене администрације и службене дјелатности локалних самоуправа приморског дијела Црне Горе.

Такође су при црквама које су формиране и дјеловале на подручју Црне Горе, чији су свештеници ширили писменост и културу у народу, односно држави, у чијим су скрипторијумима исписиване бројне драгоцене богослужбене и друге књиге, настајали црквени архиви. Црква је обављала и службену дјелатност на свјетовном подручју. У односу према држави и свјетовним лицима и из њеног „свјетовног ангажмана“ настала су бројна документа свјетовне нарави, која такође чине црквене архиве, односно њихов су важан саставни дио црногорске архивске, односно културне баштине.

Стога су архивска историја и традиција Црногорског приморја у средњевјековном периоду, бар што се тиче нотарских, канцеларијских, комуналних архива, те уопште односа према архивској грађи и њеном чувању и заштити, нешто другачије и дијелом се разликују од архивског развоја ширег, континенталног дијела Црне Горе. Под управом Венеције, Француске, Аустрије, под утицајем тих земаља и њиховог државноправног устројства и организације, створила се ту знатно раније развијенија архивска служба, која се касније поступно шири у цијелој Црној Гори. Најдубљи коријени архива и архивске службе у Црној Гори настају ту у средњевјековном раздобљу. То снажно и увјерљиво потврђује Котор са својом архивском традицијом и наслеђем. Културни, економски, уопште цивилизацијски дух Медитерана манифестовао се, поред осталих, и на архивском подручју црногорских приморских комуна, посебно у комуни Котор. Тако у Котору, Будви, Бару и Улцињу је рано било учених нотара, који су већином долазили из италијанских универзитетских средишта.

„У средњевјековном Котору са изразито развијеном трговином, јаким занатима, племићким и пучанским сталежом и чврстом црквеном организацијом морало је бити, и било је, више мјеста гдје се од најстаријег времена ствара и чува документ. То на најбољи начин изражава члан 335. *Которског статута* када у одлуци из 1417. године експлицитно наводи три различита архивска спремишта за полагање важних

докумената, као што су опоруке и др. Ти архиви у којима су се брижно чували документи су сљедећи: реликвијар катедрале Светог Трипуна, опћинска канцеларија и нотарска канцеларија са спремиштем при суду. Према томе, тадашњи архиви су били: нотар, који је свој „катастик“ чувао на суду (члан 294 Статута), канцелар которске комуне са својим архивом у опћини и тројица чувара црквених драгоцености с посебном архивском шкрињом у Катедрали¹.¹ У ширем, континенталном дијелу Црне Горе архивски развој се нешто спорије и другачије остваривао. Држава се стално борила за опстанак, стално су се дешавали ратови, које су пратила велика људска страдања и материјална разарања. Границе државе и величина државне територије су се мијењали, државна администрација се споро развијала и зависила је и од нивоа устројства и организације црногорске државе, посебно функције централних власти. Документа, архиви што су настајали и дјеловали због неповољних историјских и других услова су страдали и нијесу се сачували, и о њима је сачувано врло мало документарних података. Овдје више него игдје важи она чувена архивска максима да *ако о неком историјском догађају није сачуван архивски документ исто као да се историјски није ни догодио*. У свему овом треба имати интегралан, органистички приступ, те, условно речено, ова два архивска ентитета у црногорској архивистици и историји архива и архивске службе не смију се сматрати подвојенима. Они су једна јединствена, органска цјелина, међусобно се прожимају и међусобно су условљени и повезани и, што је најважније, довели су до настанка савремене архивске службе и архива у Црној Гори.

Средњовјековни архивски прописи у Црној Гори

Настанак и развој архива условио је поступно и потребу успостављања одређених правила и норми по питањима састављања, чувања и заштите, те сређивања и лакшег проналажења (идентификације) докумената у архивима, чиме настаје архивско право, односно архивско законодавство и архивистика као наука о архивској грађи и архивима најшире гледано. Архивистика и архивско законодавство као њена веома важна научна област имају веома дубоке историјске коријене, и то у средњем вијеку, када настају одређени правни прописи: градски статuti, државне, односно владарске одлуке, међудржавни уговори и др., који садрже и одређене одредбе, којима се регулишу поједина важна архивска питања. Ти средњовјековни прописи у цјелини гледано представљају темеље, односно прво, почетно архивско законодавство из кога је касније,

¹ Милош Милошевић, *Четрдесет година Историјског архива у Котору*, Архивски записи, бр. 3, Цетиње, 1990, 13-14.

нарочито послје Француске буржоаске револуције (1789) и доношења њених архивских закона, настало савремено архивско законодавство у појединим европским земљама и цијелом свијету. У овом погледу и Црна Гора је истовјетно позиционирана и ни по чему се од других земаља не разликује и није изузетак. Корјени, односно почеци архивског законодавства настају у средњем вијеку у приморским градским статутима Котора, Будве, Бара, Улциња и појединим одлукама највиших државних власти, које садрже бројне одредбе из архивске области. Овим оповргавамо она мишљења која заступају становиште да архивско законодавство настаје тек од 1951. године, када се доноси први државни, односно национални архивски закон – *Закон о државним архивама*. Такође овој категорији припадају и она гледишта, која иду нешто даље у прошлост и сматрају да архивско законодавство настаје са периодом владавине књаза, односно краља Николе Петровића, на чију се иницијативу доносе: Упуство за уређење Државне архиве, и Начин и средства по којима ће се извршити Упутство за уређење државне архиве. Такође, треба споменути и мишљења која заступају тезу да архивско законодавство у Црној Гори настаје од 1902. године и доношења Основног државног закона о Књажевској влади и Државном савјету, који садржи одређене одредбе нормативне архивске природе. Када је ријеч о овој проблематици није на одмет указати и на нека погрешна становишта код нас по питању настанка архивске службе и архива у Црној Гори, која истичу да је 1952. година, година оснивања и почетка рада Државне архиве НР Црне Горе у Цетињу. Има мишљења која ову временску границу помјерају још ниже до 1949. године, када се оснива архив у Котору, или пак 1926. године када се оснива Архивско одјељење при Државном музеју у Цетињу.

Средњовјековни градски статуди

Након смрти Балше III долази до слабљења и пропасти зетске државе. Зетско приморје од 1421. године потпада под власт Венеције и под њом опстаје и остаје до 1797. године. Стара, затечена власт приморских градова није се дуго мијењала, те су приморски градови уживали високу аутономију. Законодавну власт је, по правилу, вршило Велико вијеће – чинила га је домаћа властела. Мало вијеће је вршило извршну власт, њега и судије је бирало Велико вијеће. Постојала је Народна скупштина „која се састајала повремено када се радило о судбинским питањима“. На челу градске управе је био ректор, односно кнез, једино је Котор имао ову титулацију за свог високог државног дужносника, а остали приморски градови: Будва, Бар, Улцињ, начелника. Кашћелан је био задужен за војна питања, а камерар је обављао финансијске послове.

Зетски приморски градови су имали своје статуте којима су регулисана најважнија питања њиховог унутрашњег друштвеног живота. Они су настајали поступно кроз друштвену праксу приморских градова, доношењем одлука највиших органа о појединим важним градским питањима, које су се сукцесивно и континуирано уписивале у регистар статутских одлука.² Све ове појединачне одлуке надлежних градских органа су се у почетку звале статутима, а касније када су оне нотирани и кодификоване у одговарајућу евиденцију, односно књигу оне су постале средњовјековни градски статут. Могло би се рећи, да су то у неку руку књиге градских одлука. Притом треба имати у виду неке веома важне чињенице што се тиче њихове хронологије настанка и њиховог појединачног значаја и важности. Наиме, уписиване су у градске статуте само одлуке градских власти што су биле ширег значаја, а вријеме њиховог доношења било је различито и према временском слиједу су се уписивале у градску статутарну књигу, односно средњовјековни градски статут.³ Тако „у Которском статуту најстарије одлуке потичу из 1301. године, али је могуће да има и старијих“.⁴ Иста ствар је и са Будванским статутом, „редигован је у вријеме цара Душана и на основно језгро статута су додане нове статутске одлуке“.⁵ Своје статуте су имали и Бар и Улцињ. Они се спомињу „у изворима од 1330. године... вјероватно су редиговани негде између Которског и Будванског статута“.⁶ Они, на жалост, нијесу сачувани. Међутим у литератури има података да би се они могли дијелом реконструисати у грађи Дубровачког архива, фонд Апелационог суда, пошто су одлуке слате овом суду на апелацију.

Ови статуте су представљали мале, или боље рећи прве уставе на тлу данашње Црне Горе, ако се има у виду њихов значај и важност и број питања која регулишу. Они су израсли, односно настали на темељу њихове стечене дугогодишње аутономије, али су били и важно средство и оруђе очувања аутономије, и у себи су сублимирали поред обичајног права и римско и византијско право и друге градске статуте.⁷

За вријеме владавине Венеције наведени градски статуте нијесу укинута. Сињорија је дала да се они дораде и дјелимично измијене. Са Будванским статутом то је учињено мање, а „Которски статут је мијењан скоро 25 година и измијењена су му 52 члана“. Ови статуте регулишу бројна важна питања: приватноправне проблеме, организацију власти,

² Драгоје Живковић, *Историја црногорског народа*, Том 1, Цетиње 1989, 179.

³ Исто, 179.

⁴ Историја Црне Горе, књига 2, Том 1, Титоград 1970, 91.

⁵ Исто, 91.

⁶ Исто, 91.

⁷ Исто, 96.

уређење комуналне инфраструктуре, судски поступак и рад судова и др., а од посебне важности су његове одредбе, односно статутарне норме из архивске области. Оне говоре о нотарима, односно канцеларима, нотарским и комуналним архивима, чувању архивске грађе и др. и у том дијелу ови статуту представљају „прве архивске прописе“ у Црној Гори.

Которски средњевјековни статут

Садашња верзија, односно редакција Которског статута датира из периода 1372 – 1391. године.⁸ Изостале су многе његове одредбе из ранијег историјског периода, и он није истовјетан са књигом статутних одлука. Сачуван је у више издања, и то: издање у Млецима (1616), Капоров рукопис, у библиотеци породице Капор на Корчули, Богишићев рукопис у Цавтату, рукопис Свеучилишне библиотеке у Загребу и Млетачки рукопис у Ватикану.⁹

Нотаријати су најприје настали у Италији, касније су пренесени и у далматинске градове, па и у Котор, Будву, Бар и Улцињ. Нотаријат је важна институција приморских комуна, која је за потребе власти и грађана састављала, исписивала и чувала документа. „Увођење нотарске службе у нашим приморским градовима била је културна потреба, изазвана развојем комуналних послова, као и социјалних прилика уопште“.¹⁰

У почетку су нотарску службу обављали свештеници, да би касније искључиво била у посједу свјетовњака, а постоје подаци да је први познати нотар у Котору био Јуније, око 1.200 године и да 1.124 године которски бискуп Урсације саставља исправу о даровници земљишта которске властеле цркви Светог Трипуна.¹¹

Нотари су били учени људи из сусједних земаља, махом из Италије: прије преузимања и наступа у службу полагали су заклетву (свештеници, нотари нијесу полагали заклетву); бирани су у Великом вијећу на предлог Малог вијећа. Трајање службе и материјална надокнада су регулисани уговором.¹²

Дјелатност нотара, односно нотаријата је утврђена Статутом. Како су се временом у њему сабирале и допуњавале норме, тако се ширила и употпуњавала функција нотара и нотаријата.

⁸ Драгоје Живковић, нав. дј., 91.

⁹ Ненад Фејић, *Которска канцеларија у средњем вијеку*, Историјски часопис, Београд 1980, 11.

¹⁰ Илија Синдик, *Комунално уређење Котора*, Београд 1950, 101.

¹¹ Исто, 101.

¹² Исто, 102.

Анализом статутних норми и нотарских књига могу се доста прецизно утврдити дужности нотара: присуствовање сједницама Великога и Малога вијећа и Суда, праћење њиховог рада, састављање и вођење записника, писање одлуке, пресуде и сл.¹³

Бројне одредбе Которског статута говоре о врстама исправа грађанима што су састављали и исписивали нотари: задужнице, нагодбе, облигације, уговори о миразу, уговори о јемству, а нотарске књиге: пресуде судија помиритеља, уговори о браку, о диоби добара, о инвентару, о јавној продаји, о залози, о трговачким друштвима, о процјенама добара, о прокурама.¹⁴

Нотар је састављао исправе и за которску комуноу и грађане; није смио да саставља исправе против комуне, нити да саставља исправе за бискупе и свештенство.¹⁵ Нотар је у својој канцеларији водио дјеловодни протокол. Назив нотарске исправе је CARTA, односно инструментум, а дио назива је и врста посла, односно његова ознака на коју се исправа односи (продаја, диоба, брак и др.). Нотар је све документе, односно исправе што су пролазиле кроз канцеларију преписивао, а ове књиге су прегледане сваких шест мјесеци.¹⁶ Нотарски рад је контролисан. Од 1221. године је било регулисано да се исправа могла састављати само у суду, уз присуство судије и свједока.¹⁷ Од 1351. године отпочиње да се на сваку исправу појединачно, поред нотара и судије, потписује и АУДИТОР, они су регрутовани из властеле, а ово звање је одговарало звању EXAMINATORA у другим далматинским градовима.¹⁸

Нотар и нотарска исправа су били заштићени одредбама статута. За увреду нотара у суду казна је износила 50 перпера, а за тјелесну повреду 100 перпера.¹⁹ За фалсификовање исправа предвиђала се казна одсијецањем десне руке. Велика се пажња посвећивала вјеродостојности докумената. Документ се морао састављати исправно и вјеродостојно и у одговарајућој форми, обрасцу и са обавезним нотаровим потписом.

Важан сегмент нотаријата представљали су катастици. То је, у ствари, *quaternus imbreviatorum*, односно *catastikum*, јавна књига у коју су документи преписивани. То је, заправо, књига дупликата докумената. На основу ње су, уз предходно доста строго поштовање процедуре, издавани дупликати докумената који су се загубили, а били потребни властима или грађанима. Статутом је регулисано да се катастик чува на

¹³ Исто, 103.

¹⁴ Ненад Фејић, нав. дј., 28.

¹⁵ Исто, 29.

¹⁶ Илија Синдик, нав. дј., 103.

¹⁷ Исто, 103.

¹⁸ Исто, 104.

¹⁹ Ненад Фејић, нав. дј., 32.

суду, а не код нотара; био је затворен у шкрињи, а три кључа су држала три властелина.²⁰ Према слову Статута тешко је разликовати нотара од канцелара. Можда је канцелар помоћник нотарев. Ово звање се уводи у периоду млетачке управе. Или, пак, канцелар је својим радом више везан за судове и у њима грађанске и кривичне парнице. Ненад Фејић износи у вези са овим претпоставку да су послови нотара прелазили у послове канцелара.²¹ Илија Синдик сматра да је нотар врло често носио и титулу канцелара, да је често канцелар замјењивао нотара, да је уз општинског постојао и кнежев и провидуров канцелар, као и да је постојао и бискупски нотар који је био запослен у бискупској канцеларији. Сви документи и књиге које су састављали которски нотари су писани готским курзивом на латинском језику. Поступно, као што истиче Синдик, у далматинским градовима, па и у Котору, почиње се поступно ширити словенски језик, што је условило у њима отварање словенске канцеларије у којој су се документа исписивала на словенском језику, што подразумева постојање словенског нотара и канцелара.²² У том смислу наводимо мишљење Јиречека: „Котор није могао бити без словенског канцелара нарочито ако се имају у виду односи са српским краљевима, доцнијим царевима и њиховим великашима, па затим са Балшићима, војводом Сандаљем, Павловићем и Црнојевићем. У документима се јавља словенски нотар тек под млетачком влашћу и то которски грађанин Стефан Калођурђевић (1436 – 1462) и Наталис де Мецхио (1470-1472). Вероватно да је словенски језик био и пре у употреби као канцеларијски језик“.²³

Будвански средњовјековни статут

Нотарски архив је постојао и у Будви и о њему се понајвише зна на основу будванског средњовјековног статута. Будвански средњовјековни статут је веома значајан извор за изучавање историје и права, не само на подручју средњовјековне Зете, него и на цијелом јужнословенском простору. Посебно је значајан за архивистику и архивску дјелатност у Црној Гори, јер садржи бројне одредбе о нотарима, канцеларима, и чувању архивске грађе, што је од великог значаја за изучавање прошлости и настанка архива и архивске службе у Црној Гори. Сачувана редакција овог статута по свему судећи настала је за вријеме цара Душана.²⁴ Та-

²⁰ Илија Синдик, нав. дј., 106.

²¹ Ненад Фејић, нав. дј., 34.

²² Илија Синдик, нав. дј., 107.

²³ Konstatin Jireček, *Die Mittelalterliche Kanzlei drr Ragusaner*, 169 (Преузето од И. Синдика, нав. дј.).

²⁴ *Историја Црне Горе*, Књига 2, Том 1, 91.

кође, нормe у њему су временом дограђиване и неједнаког временског поријекла, слично Которском статуту, али много мањег обима. Статутне нормe за извор су имале „обичајно право, римско-византијско право и друге градске статуте, итд.“²⁵ Будвански статут „третира приватно-правну проблематику, градску редарску службу, урбано-градитељска питања, проблеме уређења комуналија (инфраструктуре), начин устројства власти и друго“.²⁶

Оригинал Будванског статута није сачуван. Када је Венеција приморске области Зете освојила, преведен је на италијански језик и таквим се службено користио. „Постоји шест преписа средњовјековног статута Будве на италијанском језику и то: два у Библиотеци Светог Марка у Венецији, један у Библиотеци Призивног суда у Задру, један у Италијанској читаоници у Сплиту, један у Архиву ХАЗУ у Загребу и један у Библиотеци Валтазара Богишића у Цавтату.“²⁷ На просторима јужнословенских земаља Средњовјековни статут Будве први је објавио ЈАЗУ 1882. године по преводу Шиме Љубића. У Црној Гори он је први пут преведен, односно објављен 1988. године, у издању Историјског архива Будва, у преводу Николе Вучковића, приређивачи: Мирослав Лукетић и Жика Бујуклић. „Будва је у 14. вијеку имала своју општинску канцеларију, свога нотара и канцелара, свој суд и своју аутономну управу, која се састојала од Великог и Малог вијећа. Тада је написан и Статут Будве у којем се изричито спомиње и општински катастик и земљишна књига.“²⁸

У једном од првих поглавља Статута, тачније петом, говори се о чувању и заштити овог за комуно важног документа. Изричито се наређује да Статут мора бити израђен у два примјерка. Један је намијењен суду за потребе суђења, други је „архивски примјерак“, који се чува у трезору општине, који се може сматрати архивским спремиштем, односно архивом.

У педесет трећем поглављу Статут Будве садржи одредбу којом се утврђује да породице нотара и канцелара су ослобођене од сваког општинског пореза и сваког присилног рада. Дакле, имали су ниво високих државних, односно комуналних дужносника, а ова права су добијали ступањем у нотарску и канцеларску службу и обухватала су и њихове породице.

Статутом је прописано, у шездесет и петом поглављу, да нотар мора бити странац, никако грађанин Будве. „Странац мора бити добар

²⁵ Исто, 91.

²⁶ Драгоје Живковић, *Историја црногорског народа*, Том 1, 180.

²⁷ *Статут Будве*, Предговор и превод Никола Вучковић, Будва 1988, 6.

²⁸ Божидар Шекуларец, *Традиција писмености у темељу црногорске културе*, Матица, Подгорица, 96.

и стручан човјек, има право на бесплатан стан, а на име плате добија један динар од сваке исправе грађанина Будве, а два динара од исправе странца“. Овом одредбом је утврђено да се изричито забрањује домицилном грађанину „бављење нотарским послом и изриче се казна од 500 перпера, ако за себе или другог прихвати нотарски посао, од чега, је прописано статутом, половина припада цару, а половина општини“.

Статут у седамдесет трећем поглављу утврђује да нотара бирају судије, вијећници и Вијеће. Нотар је дужан у вршењу службе слушати наређења судија и вијећника која су у складу са Статутом. Ако се наређењима не покорава, прописано је, губи службу и плаћа казну од 50 перпера, од чега половина припада кнезу, а половина општини. Нотару је прописана и обавеза „да у року од осам дана сачини дневник о ономе што су му наредили да напише: судије, гасталди и арбитри о купопродаји, замјени, миразу, тестаменту, уговору о зајму и кредиту и о свим пословима који се морају написати савјесно и у складу са одредбама Статута. Прописано је даље да нотар без присуства странака не смије саставити никакву исправу „према изјави свједока о уговорима и другим пословима“. Исто тако утврђено је да нотара може замијенити друго лице само са одговарајућим одобрењем судија.

У седамдесет четвртном поглављу Статута о исправи са печатом општине је утврђено, ако нотар не напише исправу о пресуди судија донесеној по правилима Статута у року од 8 дана, судије су дужни другом нотару повјерити писање те исправе и на њу ставити печат општине и само се таква проглашава да је ваљана и вјеродостојна.

Статут садржи одредбу о канцелару у осамдесетом поглављу. Изричито се налаже да канцелара морају изабрати судије и Вијеће. Послије избора он мора положити заклетву „да ће слушати наредбе судија и тачно их уписати у своју књигу и у суду записивати рокове и изјаве свједока, као и пресуде које судије доносе у складу са Статутом, те пресуду преписати на папир и дати је нотару, пошто је претходно прочитао пред судијама“. Даље, у овом поглављу је утврђено да ако се установи да је нешто лажно записао, у том случају „губи службу и приходе, чиме се нарушава вјеродостојност уреда“. Прописано је да као свој приход има 2 динара од сваког предмета који рјешава писмено и 1 динар од оног којег рјешава усмено. Канцелар има редовну плату од општине у износу од 25 перпера, али је дужан да плаћа порез попут других грађана.

Статут у осамдесет првом поглављу прописује да су за канцелара увијек неопходна два уреда. Један је намијењен за спорове до 8. перпера, а други за спорове ниже вриједности. Утврђена је обавеза да канцелар не може ни у чему водити записник ако не засиједа суд. Ако се укаже потреба да то учини, односно нешто запише, онда, прописано је,

то се може учинити што мора бити присутан неки од судија. Ова могућност је дата само за предмете који нијесу спорни. Статут даље изричито налаже „да уколико се докаже да је канцелар поступио супротно, плаћа казну од 50 перпера, од чега половина припада кнезу, а половина општини и дужан је накнадити штету коју је непрописним писањем неке проузроковао“.

У осамдесет седмом поглављу Статута, којим се регулише питање суђења, изричито се налаже да канцелар мора бити у вријеме суђења на суду и вјерно записивати изјаве странака. Даље, регулисано је, када се расправа заврши, судије су дужне донијети пресуду у складу са Статутом и да је тако написану пред странкама путем канцелара прогласе.

Деведесет четврто поглавље Статута говори о забрани дружења судија и канцелара са странкама. Изричито се забрањује судијама, канцеларима, предложеним свједоцима, гасталдима или арбитрама, „да не смију јести и пити са неким од странака у спору, ако јело и пиће плаћа та странка, све док траје спор“. Статут даље прописује, ако се поступи овоме супротно „и ако се докаже, плаћа на име казне 12 динара, од чега половина припада кнезу, а половина ономе ко се жали“.

Сто двадесет четврто поглавље Статута говори о нотарској исправи која је издата у складу са тим актом. У виду изричите наредбе се истиче „да свака нотарска исправа са два или три свједока и једним судијом по сваком уговору, дуговању, начињена у складу са Статутом, чврста је и ваљана, и никаквим свједоком не може се побити, а пресуда која је на темељу ње у складу са Статутом донесена – у цјелости је чврста“.

Поглавље сто двадесет пет Статута посебну пажњу посвећује питању лажних исправа. Наводе се одређени елементи које исправа мора имати и тиме се од лажних исправа разликовати. Истиче се „ако нека особа поднесе суду лажну нотарску исправу, брисану на сумњивом мјесту или са нечим додатим што је сумњиво или исправу без свједока или која не потиче од правог нотара“, према слову Статута треба да плати казну од 50 перпера општини и да губи оно што је њом тражила.

Статут у сто двадесет седмом поглављу говори о катастику. У виду изричите наредбе се прописује да општински нотар не смије преписивати катастик својих предходника без наредбе судије. Уколико судија општинском нотару нареди да то учини (напише) „мора га преписати од тачке до тачке, од ријечи до ријечи, те ништа не смије додати или изоставити“. Ако је задовољио све напријед наведене услове „такво преписан остаје на снази заувјек“.

Статут у сто шездесет седмом поглављу уређује питања вјеродостојности тестаментa. Тестамент је ваљан документ и Статут прописује строга правила и прецизан поступак у погледу његовог састављања. Из-

ричито се налаже „да сваки тестамент учињен нотарском исправом или са свједоцима или написан својеручно уз потврду свједока је чврст и ваљан“. Нотар је дужан да напише тестамент који му поднесу свједоци са скрбницима умрлог, и то пошто испита свједоке. Ако настане ситуација да нотар неће да напише тестамент „судије су дужни да на тестамент ударе печат општине, и пошто је то учињено, тестамент је ваљан и нико се не може умијешати да учини нешто друго осим оног што му је тестаментом одређено“. Даље, Статутом је утврђено да ако послѣје умрлог или умрле „остану дугови, а скрбницима тестамент је повјерено да то учине, ови морају дугове платити. Ако нема имовине из које би се дугови платили, скрбници нијесу дужни да их плате некоме“.

Барски средњовјековни статут

Средњовјековни град Бар је имао Статут. Он није сачуван, те отуд има мало података у литератури. По свему судећи би се могао дијелом реконструисати на основу архивске грађе Дубровачког архива, Фонд Апелационог суда. Нотари су исписивали и чували исправе и имали су нотарски архив, а постојала је и градска канцеларија. Нотари и канцелари су били из редова домаћег становништва. Од 1252. до 1445. године има података (набројано је) девет нотара.²⁹ За барски архив се зна поуздано „да је у 16. стољећу налазио у Риму, али, на жалост до сада није нађен и у њему су се вјероватно налазиле и рукописне књиге“.³⁰

Улцињски средњовјековни статут

Такође, Улцињ је имао свој комунални, односно градски статут, који попут барског није сачуван (ратови, земљотреси, пожари и др.). Улцињ је имао свој нотаријат и канцеларију, са нотаром и канцеларом, а сам град је имао широку аутономију и развијену управу. Од 1261. до 1396. године убиљежена су имена шест нотара, који су вршили и дужност учитеља.³¹

²⁹ Божидар Шекуларац, нав. дј., 97.

³⁰ Исто, 97.

³¹ Исто, 97.